

կեղծ «Նանգաղէ» (շփոթել Тиф. Лист.-ի աշխատակից Նանգաղէի հետ) անուններով տակաւին միաւորներին է յայտնի: Գրքի գինը եռապատիկ բարձր է արժէքից:

Հ. Ս. Էֆրիկեան, «Պատկերազարդ քննադատիկ բառարան», հատոր առաջին, երկրորդ տպագրութիւն, Վենետիկ, 1903—1905, 6 ռ.:

Այս հոյակապ աշխատութեան առաջին գրքի մասին ժամանակին խօսել ենք: Բնաշխարհիկ բառարանը պիտի բաղկանայ երեք հատորներից, որոնց իւրաքանչիւր բաժնեգինն է 6 ռուբլի: Առաջին հատորի այս մասը պարունակում է անուններ Ա.-ից մինչև Բ. տառով սկսած և բաղկացած 843 երկսիւնակ երեսներից: Դա Հայաստանի աշխարհագրական անունների մի էնցիկլոբեդիա է, որի մէջ ամփոփուած են մինչև այժմ յայտնի բոլոր տեղեկութիւնները: Հ. Ս. Էֆրիկեանի այս ծանր աշխատութիւնը պէտք է համարել Վենետիկեան Մխիթարեանների տուած ամենաօգտակար և ամենակարևոր հրատարակութիւններից մէկը:

Гр. Чалхушьянъ, „Армянскій вопросъ и армянскіе погромы въ Россіи“, (Панисламизмъ), Посвящается незабвенной памяти Г. А. Джаншиева, цѣна 20 коп.

Շատ ժամանակին է լոյս տեսնում յիշեալ գիրքը որ տալիս է լիակատար գաղափար հայկական հարցի մասին Ռուսաստանում և աշխատում է բացատրել ջարդերի պատճառները: Հայերի մասին ամեն տեսակ զրպարտութիւններ տարածողները այնքան շատ են եղել, որ ողա հասարակութեան մէջ ստեղծուել են ամենավայրենի կարծիքներ մեր մասին. ջրել այդ բոլոր ստերն ու զրպարտութիւնները և տալ հայերի մասին ճիշտ գաղափար փորձեց երջանկայիշատակ Զանդեանը: Նրա մահից յետոյ չպէտք էր սկսած գործը թաղել, և ահա պ. Գր. Զախուշեանը իր այս բրոշիւրով շարունակում է տաղանդաւոր հրապարակախօսի գործը: Ցանկալի է որ այս գրքոյկը տարածուի ողա հասարակութեան բոլոր խաւերում:

Ա. Օսիպով՝ «Մի ամիս Է. Պօլտուան, Թարգմ. Ե. Զ. Նալբանդեանի, 1905, Ալեքսանդրապոլ 20 կ.:

Պ. Ա. Օսիպով՝ մի ողա թերթի թղթակից, 1896-ի հայ-

կական սարսափների ժամանակ, փաղիշահի մայրաքաղաքում անցկացրած մի ամսուայ յիշողութիւններն է պատմում այս գըրքոյի մէջ: Ռուս թղթակցի աշխատութիւնը մեծ հետաքրքրութեամբ է կարդացւում, որովհետեւ նրա շնորհիւ մենք վերստին ենք ապրում այդ յաւէտ սգաւոր օրերը: Պ. Օսիպով աշխատում է մեզ բացատրել հայկական հարցը, Կոտորածների ներկում շղթայադերձուած արիւնի փոթորիկի շարժառիթները: Նա խօսեցնում է այլևայլ մարդկանց, մի հայ թերթի թղթակից ինչ որ Mars-ի, երկաթէ-պատրիարք Մատթէոս Իզմիրլեանին, նրա հրաժարումից յետոյ տեղապահ Բարդողիմէոս արքեպիսկոպոսին, որին՝ հեղինակը, չգիտենք ի՞նչու, անուանում է Նուրեան էֆէնդի, իհարկէ շփոթութեամբ, նոյն ժամանակուայ ոստիկանութեան նախարար տխրահոյակ Նազըմ-փաշային, արտաքին գործերի նախարար, Թէվֆիկ փաշային, յետոյ թուրքիկ կերպով տալիս է մի դրուագ այն տարօրինակ էպոպէից, որ կոչւում է Բանկ-Օտտոմանի առումը, նկարագրում է կոտորածի մի քանի տեսարաններ և այլն:

Գրքի ամենահետաքրքիր մասն է կազմում Իզմիրլեանի հետ տեսակցութիւնը: Մարդ անկարող է լինում կարգաւ այդ էջը առանց խորապէս յուզուելու: Օսիպովի նկարագրութեամբ մենք տեսնում ենք այդ դժբաղդ ծերունուն կանգնած մեր առաջ, ցասկոտ, անիծող ու վրէժխնդիր մարգարէի գիրքում, որ իր վառուած սրտի շանթերն է թափում նախ յուսադրող, ոգեւորող, յետոյ անտարբեր ու մեղսակից ներոպայի գլխին: Տեսէք թէ նա ի՞նչպէս է ողբում, անիծում ուս թղթակցի առաջ: Ներա անկեղծ, մորմոքող խօսքերի տակ քարերն անգամ լեզու են առնում և աղաղակում:

«Ծերունին հրաւիրեց ինձ նստելու: Նորա դէմքի վրայ տարածուած թախիծն այնքան անկեղծ, այնքան խորն էր, որ ուղղակի ես չէի համարձակւում խօսել նորա հետ ինձ հետաքրքրող հարցի մասին: Գցելով թագպէյը, պատրիարքն ինքն սկսեց խօսակցութիւնը, և քանի նա շատ էր խօսում այնքան աւելի ուժեղ բոցով վառւում էին նրա աչքերը և լցւում էին նախկին կրակով:

—Ձեր առաջ կանգնած է հովիւը—ասաց նա—որի ոչխարները մորթեցին և ցրուեցին ամբողջ հօտը: Ի՞նչ պէտք է անէ այսուհետեւ հովիւը: Որոնեւ նոցա, վերադարձնել իր հովանու տակ և աղօթել նոցա համար, որոնք այնտեղ լեռնային գիւղերումն են: Ես արեցի այդ բոլորը, աղօթեցի ամբողջ գիշերներ: Բայց Տիրոջը հաճելի չէին իմ աղօթքները: Այժմ ես մինչև անգամ զրկուած եմ հովուական գաւազանից և իմ

խցի խորութեան մէջ կարող եմ միայն յիշել անցեալը և նորից աղօթել Աստուծուն, որպէսզի նա իւր հովանու տակն առնէ և սիրովէ Հայոց թշուառ ժողովուրդը: Հինգ դար գերութիւն, դա նշանակում է, տասը միմիանց յաջորդող սերունդ զգում են իրենց վրայ կիսալուսնի ոյժը. դա արդէն դժոխք է: Մեզ տուին Սահմանադրութիւն 61 թւին և 78-ին, և վերջը ցոյց տուին թէ ինչպէս յիմարացրին մեզ, ինչպէս ծիծաղեցին մեզ վերայ խլելով այն իրաւունքները, որոնք երեկ մեր առաջը քցեցին ինչպէս շներէ: Մեզ գրգռեցին, խաբեցին ստուէրով և երբ, զգալով մօտեցող ազատութեան արշալոյսը՝ հայերը սկսեցին ձգտել զարգանալու, առաջ գնալու, այն ժամանակ որոտացին հրացանի հարուածները, շողշողացին դանակները, մշակուած դաշտերը դարձրին անապատներ և հարուստ գիւղերը՝ աւերակների կոյտեր:—Ինչի՞ համար: Մի՞թէ թուրքերը կարող էին մտածել, որ, Հայերը երևակայում են բաժնուել Բ. Դոնից և կազմակերպել առանձին թագաւորութիւն: Մի՞թէ այս է մեզ պէտք: Մենք պահանջում ենք միայն, որ իւրաքանչիւր հայի տրւի հանրամարդկային իրաւունքներ, իրաւունք կեանքի և ոչ երկիւղ թէ՛ եթէ ոչ այսօր—վաղը նրանից կխլւի այն ամենը ինչ որ ձեռք է բերել տաքիներով, ինչ թանկ է նրա սրտի համար: Լրագրներում գրում են կարճ, որոշելով այս ամենը մի խօսքով—կոտորած. բայց դուք գիտէ՞ք արդեօք ինչ բան է կոտորածը: Երբ այնտեղ ու այստեղ դիզուած են այլանդակուած դիակներ, արիւնը հոսում է առւակներով...

Պատրիարքը կանգ առաւ. նա խիստ յուզուած էր. նորա ձեռները դողդողում էին և արագ-արագ քցում թաղպէյը:

—Եւ ինչի՞ համար այս բոլորը: Ինչո՞ւ...

Նա իզուր աշխատում էր զսպել արտասուքի ամբողջ հեղեղը, որը կարծես ամաչելով թափում էր նորա կնճոտ այտերի վրայից և թագնւում էր ալեխառն մօրուքի մէջ: Պատրիարքն արցունքը սրբեց իր հագուստի թևերով և շարունակեց.

—Արտասահմանի պետութիւններն, այս բոլորին նայում են անտարբեր աչքով, չցանկանալով մանել մեր դրութեան մէջ, չցանկանալով թեթևացնել մեր ճակատագիրը, կարծես թէ մենք էլ նոյն քրիստոնեաները չենք: Դուք զարմանում էք առաջին քրիստոնեաների օրինակներով, որոնք մեռնում էին կրկէսի հրապարակում. բայց մի՞թէ մեր քահանաները, որոնք տկարացած լեզուով արտասանում են Քրիստոսի անունը, երբ նոցա խաչում են, աւելի քիչ արգանքի են արժանի:

Պատրիարքը նորից լռեց:

Մենք գտնուում ենք 20-րդ դարու շեմքին. գիտութիւնը յառաջ է գնում հսկայական քայլերով, գիւտեր են լինում գիւտերի յետեից, բայց կասարեւագործելով իրանց միտքը, մարդիկ ցամաքեցնում են իրանց սիրտը և մօտենում եսամոլութեան: Եւ մինչդեռ այս ափում ազատութիւն են գտնում, միւսում լսում են օգնութեան կանչող ձայներ: Եւ միթէ Եւրոպան չպիտի կանգնեցնէ մեզ վերայ բարձրացած ձեռքերը: Միթէ Տէրը չի լսում ամբողջ ժողովրդի աղօթքը: Ինչի՞ համար է նա մեզ ուղարկում այս փորձութիւնը:

Պատրիարքը ոտքի ելաւ Նրա աչքերը յանկարծ կրակով վառուեցին և նա բացազանչեց.— Թող չգան մեզ մխիթարելու, մենք այնուամենայնիւ միայնակ չենք, մենք միշտ յիշում ենք, որ անտեսանելի կերպով մեզ հետ է Նա, Որը արտասանեց այս մեծ և յաւիտենական խօսքերը. «Եկայք առ յիս ամենայն վաստակեալք և ծանրարեալինք»: Եւ նա եռանդուն շարժուածքով ցոյց տուեց անկիւնի խաչելութիւնը»

Բացի մի քանի արատներէից, Թարգմանութիւնը առհասարակ սահուն է ու յաջող: Բայց ինչո՞ւ Թարգմանիչը պահում է «նոցա», «նորա», «վերայ» ևն գրաբար ձևերը:

Ն. Ա. Ազրելով. «Լեռնաճեց Կարցը Սալօմիայում» Թարգմ. Նունէ Թախերեան, 1905, Թիֆլիս, 25 է.

Այս գրքի ընթերցումից յանգում ենք այն եզրակացութեան, որ ամեն ինչ վարդազոյն չէ Ճապոնիայում: Ճապոնացիք շատ հարցերի մէջ իրանց առաջադիմութեամբ եթէ մրցում են եւրոպական ազգերի հետ, կանանց հարցում դեռ բաւական ետ են մնացել: Սրանից դեռ մի քանի տասնեակ տարի առաջ նիպպոն կիւնը այն դրութեան մէջ էր, ուր գտնուում են առհասարակ արեւելեան ժողովուրդների կանայք— իրաւագուրկ և տղամարդու բռնապետութեան տակ ընկճուած:

Ճապոնական կիւնը հարկադրուած էր կրելու Կայսարի՝ «Մեծ ուսմունք կանանց համար» օրինագրքի բոլոր անարդար խստութիւնները: Այդ օրինագրքի պատուէրների համաձայն, որոնք սրբագործում են տղամարդու ստորացուցիչ գերիշխանութիւնը կանանց վրայ, ճապոնուհին պէտք է «առաւօտները վաղ զարթնի, իսկ գիշերները ուշ քնի. նա կէս օրերին ևս չպիտի քնի. այլ պարտաւոր է ուշադիր կերպով հետեւել իր տնտեսական գործին, այն է՝ գործել, կարել, մանել և այլն: ա Ղչպիտի փայփայէ թէ տեսողութիւնը և է թ լսողութիւնը